

Artemisia Gentileschi. "Salomé amb el cap de Joan Baptista". Museu de Belles Arts. Budapest
© Domini públic

Sant Josep ens confinà, Sant Joan ens desconfina

SANT JOAN I LES TRADICIONS POPULARS

Amb l'arribada de l'equinocci de primavera vam haver de tancar-nos; el solstici d'estiu ens treu a les places i als carrers. I ho fem acomboiats per la 'berbena' de Sant Joan, dia en què s'han de collir les herbes remeieres, sobretot la que dona nom a aquesta 'revetlla': «Les herbes de Sant Joan tenen virtut tot l'any». Curiosament i simbòlica la realitat ja havia estret el lligam entre els dos noms fins fa ben poc més tradicionals al nostre país: «Joans, Joseps i ases, n'hi ha a totes les cases», amb ampliacions esporàdiques de la nòmina a «...Maries, Peres i ases...». La pandèmia casualment els ha tornar a lligar.

El refrany «Sant Joan, el dia més gran» resumeix l'excel·lència del dia de l'any en què les hores de sol han arribat al seu zenit; no entrarem aquí a explicar la causa del desfasament entre la data real del solstici astronòmic (21 de juny) i la data de la seva celebració. És la festa del foc per excel·lència: en forma de fogueres de trastos vells damunt les quals i al voltant salten i dansen nois i noies per obtenir fertilitat i salut; en forma de [focs d'artifici](#) improvisats; en forma de falles que es cremen a les places dels pobles. També és 'la' nit màgica de l'any, en què es manifesten éssers fantàstics, follets, bruixes i dimoniets que romanen amagats en les bosquíries la resta de l'any i

ens transporten al món fantàstic de les nits d'estiu shakespearianes i [mendelssohnianes](#). I a casa nostra, a una de les fites del teatre musical català contemporani, *Nit de Sant Joan* (Romea 1981), obra col·lectiva del grup Dagoll Dagom amb [cançons](#) de Jaume Sisa.

SANT JOAN I L'ART

Tot plegat, costums lligades a cultes ancestrals al sol, que les diferents civilitzacions han anat adaptant al seu sistema de creences. Així, el calendari festiu cristià occidental ha lligat els dos solsticis anuals amb el naixement de dues figures, que el relat bíblic considera cabdals: el darrer dels profetes anunciadors de l'arribada del Messies (Joan) i el Messies mateix (Jesús); fins i tot els fa cosins segons, vinculant-ne les mares (Elisabet i Maria). Tres són els episodis d'aquesta relació que han tingut una recepció més gran en la història de la pintura i l'escultura: el naixement i la infància d'ambdós ([Cranach](#), [Botticelli](#), [Rafael](#), [Murillo](#)); el baptisme de Jesús al riu Jordà, la més representada pel simbolisme que té ([Piero della Francesca](#), [Perugino](#), [Verrocchio](#), [Greco](#)), i la truculenta decapitació de Joan ([Tiepolo](#), [Caravaggio](#)). L'escena del baptisme òbviament il·lustra baptisteris d'esglésies i catedrals en forma de mosaic bizantí, de pintura, de relleu o d'escultura exempta, en tot tipus de materials: baptisteris com els de Ravenna ([arrià](#) i [neonià](#)), Florència ([Andrea Pisano](#), [Sansovino](#)) o [Parma](#) en són exemples principescos.

Les tres escenes es poden contemplar juntes en el [retaule](#) pintat per Van der Weyden, que es conserva a la Gemäldegalerie de Berlín. I la catedral d'Amiens, que es vanta de conservar la relíquia del cap de Joan des de 1206, conserva [un alt relleu](#) pintat d'escenes de la seva vida, inclosa la 'invenció' de la tomba i el trasllat de la relíquia a la ciutat.

En l'àmbit de l'escultura contemporània no podem deixar d'esmentar [El profeta](#) de Pau Gargallo.

SANT JOAN I LA LITERATURA

Sens dubte, l'episodi més 'literari' de la vida del sant està relacionat amb Heròdies i la seva filla. Segons l'evangelista Mateu (també ho explica Marc), Joan és empresonat per Herodes perquè li recrimina en públic la relació adúltera amb la seva cunyada, Heròdies. En el banquet de celebració del natalici del tetrarca, la filla de la dona dansa davant seu i el complau tant que Herodes li promet que li donarà allò que li demani. «Ella, induïda per la mare digué: 'Dona'm aquí en una safata, el cap de Joan Baptista'». Herodes feu decapitar Joan i «li dugueren el seu cap en una safata, i el va donar a la noia, que el portà a la seva mare». Cap dels evangelistes dona nom a la filla d'Heròdies. Serà l'historiador Flavi Josep (s. I dC) qui l'anomenarà Salomé. En mans d'O. Wilde, en el drama *Salomé* (1891), la noia esdevé la protagonista del relat: és ella la que està enamorada de Jokanaan, que la rebutja, i és ella que demana la mort del profeta a Herodes per venjar-se'n. Un insistent «*Donne-moi la tête d'Iokanaan*» (l'obra fou escrita originàriament en francès) com a única resposta a la resistència d'Herodes, punteja el diàleg entre els dos personatges. Al final de l'obra, després que ella hagi

besat eròticament els llavis de l'home mort, Herodes, que n'està secretament enamorat, la farà matar, per la mateixa raó que ella ha demanat el cap de Joan.

El tema fou tractat també per G. Flaubert a "Hérodiade" el darrer dels seus *Trois contes* (1877), en què descriu magistralment la dansa eròtica de la noia, mirall de joventut de la reina: «*Sans fléchir ses genoux en écartant les jambes, elle se courba si bien que son menton frôlait le plancher [...], tous, dilatant leurs narines, palpitaient de convoitise*». La dualitat Heròdies-Salomé seduiria diversos autors finiseculars francesos com Mallarmé, que ens va deixar el poema inconclús "Herodiade" (1864-1898), o Apollinaire en el poema "Salomé" (1913). En la nostra literatura comptem amb el poema noucentista "Nit de Sant Joan" de Josep Carner (*El cor quiet*), en què el poeta incideix en el caràcter eròtic i foll de la nit a través d'una dona.

SANT JOAN I LA MÚSICA

La música no ha estat generosa amb Sant Joan Baptista. Tenim una peça d'una importància anecdòtica, però tanmateix cabdal, en la història de la música associada al sant. És l'himne gregorià [Hymnum in Iohannem](#), escrit per Pau Diaca (s. VIII), que inicia: «*UT queant laxis / REsonare fibris / MIra gestorum / FAMuli tuorum / SOLve polluti / LABii reatum / Sancte Ioannes*» («Perquè nosaltres, els teus servents, puguem cantar a cor què vols les meravelles de les teves gestes, perdona els pecats d'aquests llavis impurs, Sant Joan»). Guido d'Arezzo (s. XI) el va usar per donar nom a sis de les notes de l'escala musical. Fixeu-vos en la successió de les primeres síl·labes de cada vers. Amb el temps l'UT fou substituït pel DO per qüestions de millor sonoritat en el solfeig i s'afegí la nota SI (Sancte Ioannes) que en un primer moment havia estat obliterateda per formar part del interval *diabolus in musica*, considerat dissonant per l'harmonia tradicional.

Bach té tres cantates compostes per a la diada del sant. Són [Christ unser Herr zum Jordan kam](#) (*Crist nostre senyor va arribar al Jordà*) BWV 7 (1794); [Freue dich, erköste Schar](#) (*Alegra't, gernació redimida*, BWV 30 (1738) i [Ihr Menschen, rühmet Gottes Liebe](#) (*Homes, lloeu l'amor de Déu*), BWV 167.

Jules Massenet va compondre l'òpera *Hérodiade* (1881) amb llibret inspirat en el conte de Flaubert, absolutament oblidada, i Paul Hindemith va compondre *Herodiade* (1944) música per a escena sobre el poema de Mallarmé, encarregada per Martha Graham, que [va dansar](#) el paper protagonista.

De totes maneres, per a mi l'obra més corprenedora relacionada amb Joan és l'òpera *Salomé* de R. Strauss (amb llibret adaptat del drama d'O. Wilde), obra en què el compositor contraposa la integritat i força moral del profeta a la sensualitat i poder secular de la filla d'Heròdies. El bes de Salomé al cap degollat del Baptista és d'una força imponent. «*Ich habe deinen Mund geküsst, Jokanaan, Ich habe ihn geküsst, deinen Mund*» són les seves darreres paraules abans de ser assassinada també per ordre d'Herodes. M. Caballé, que ha estat una de les grans intèrprets d'aquest paper, el cantà en una curiosa [producció](#) per a TVE gravada al Parc Güell.

Bona 'berbena'

Joan Carbonell Manils (Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana)

Sabadell, 23 de juny de 2020